

GEREFORMEERDE HOMILETIK

Hfst. 25 & Hfst. 26

door

DR. T. HOEKSTRA

Hoofdstuk 25

TAAL EN STIJL

Het is niet onverschillig in welk taalgewaad de bediening van het Woord tot de gemeente des Heeren komt. Taal en stijl moeten in overeenstemming zijn met de inhoud van hetgeen verkondigd wordt, met het doel dat de bediening van het Woord zich stelt, met het heilig karakter van de vergadering waarin het Woord wordt bediend, en met de voor de prediking geldende eisen van esthetica, retorica en psychologie.

Taal en stijl van de prediking, als voertuigen van het Evangelie van de genade, zijn vormen, die moeten passen bij de inhoud van het verkondigde Woord. Johannes Martinus heeft in het laatste caput van zijn *Concionandi Rudimenta* terecht opgemerkt: *Tota concio et omnia ac singula quae in illa, res, verba, gestus, etc. ita institui debent, ut appareat ea profecta esse a Spiritu Dei, formata secundum voluntatem et verbum Dei, directa ad solam Dei gloriam et auditorum aedificationem. Vitanda idcirco omnia, quae carnem sapiulit et carnis prudentiam, affectus, motus; quae componuntur ad appetitum hominum; quaeque indicant te [sc. concionatorem] non nisi horulae consummationem, aut gloriolae tuae captationem, aut audientium aliorum titillationem, aliorum benevolentiam, aliorum probrum etc. sectari 1).*

De taal van de prediking moet een doelmatig vehiculum zijn voor de bediening van het Woord en zich daarom dicht aansluiten bij de taal en stijl van de Heilige Schrift. Het gebruik van woord en woordverbinding wordt beheerst door het beginsel dat de prediking is bediening van het Woord. Daarom heeft Voetius van de stijl der prediking gezegd, dat hij moet zijn quantum fieri Potest, scripturarius 2). Christlieb is van oordeel, dat Schriftgemässheit ist das erste Erfordernis für die homiletische Diktion 3). Kleinert noemt de Heilige Schrift das Urbild van de homiletischen Sprache 4).¹

Met dit schriftuurlijk karakter van de taal voor de prediking is niet bedoeld, dat de preek in hoofdzaak zal bestaan uit aaneengeregen teksten van de Heilige Schrift en evenmin dat de preek zich uitsluitend zal mogen bedienen van woorden en uitdrukkingen, die in de Heilige Schrift voorkomen, in welke richting Stier homiletische voorschriften geeft.²

Maar onder het schriftuurlijk karakter van de preekstijl wordt verstaan, dat de preek, ook ten opzichte van haar manifestatie in het woord, een g e w i j d karakter zal dragen, dat de taal gezalfd zij, gedrenkt met de olie des Geestes, en al het profane worde geweerd. Wie zich voortdurend met de Schrift voedt, zal in haar taalschat zich inleven, haar rijke en kenmerkende uitdrukkingen onwillekeurig gebruiken en de prediking doen aansluiten bij haar woorden, die geest en leven zijn. Dit is een „tale Kanaäns” in de goede zin. Op de verkeerde „tale Kanaäns” is terecht scherpe kritiek geoefend.³

Uit deze eis van het schriftuurlijk karakter van de preektaal volgt, dat de prediker nalaat woorden en uitdrukkingen te gebruiken, waardoor hij wil schitteren, de gemoederen van de hoorders kittelen en op een wijze de psyche van het auditorium beïnvloeden, die wel gelijkt op de suggestieve methoden van sommige Amerikaanse homileten,⁴ maar niet in overeenstemming is met de methode van Evangelieverkondiging, die Paulus te Korinthe heeft

¹ 1) Martinus. I.e. pag. 273. 2) Voetius. Pol. Ecc1. I pag. 616. 3) Christlieb. Homiletik. pag. 333. 4) Kleinert. I.e. pag. 145.

² R. Stier. I.c. pag. 179.

³ K. Schilder. Kerktal en leven. Passim.

⁴ J. H. Snowden. I.c. pag. seq. en Ch. S. Gardner. Psychology and Preaching. New-York. 1919.

gebruikt, 1 Kor. : 17, 2 : 1, 4. Paulus kwam niet met veel wijsheid van woorden. „Meeslepende woorden doen het hem niet. De Statenvertaling bedoelt met „bewegelijke” woorden die, welke iemand bewegen, overtuigen. Het is mogelijk, dat de tekst enigszins anders gelezen moet worden: niet met de overredingskracht van de wijsheid. De bedoeling blijft dezelfde. Paulus had geen schitterende woorden nodig. De zaak sprak voor zichzelf, daden waren welsprekender. Zijn betoog school in het doen zien van kracht Gods en van de werking van de Heilige Geest. Als die werking er is, kunnen stortvloed van woorden gemist worden. Men zou anders maar menen, dat daaraan het geloof te danken was, doch in het geloven openbaart zich Gods kracht. Arme predikers, die het van hun woorden moeten hebben.⁵

Ten tweede moeten taal en stijl rekening houden met de gemeente des Heeren, die voor het grootste deel uit eenvoudigen bestaat. De prediker kiest zulke woorden en woordverbindingen, dat de preek zich zonder grote inspanning laat appercipieren. De preek zal zo concreet mogelijk moeten zijn en daarom behoort de taal aanschouwelijk te wezen. De Heilige Schrift zelf is ook in die gedeelten, welke wij „dogmatisch” plegen te noemen, niet abstract, maar door en door concreet. Is bij de ontwikkeling van een dogma in de prediking over de Catechismus soms nodig abstracte woorden te gebruiken, dan moeten die verklaard worden door een projectie in het concrete.

Voorts dient de prediking eenvoudig te zijn, d.i. in een taal die allen verstaan. Vreemde woorden, en alleen voor ingewijden verstaanbare wetenschappelijke technische termen, horen niet op de kansel.

Naast eenvoud kenmerke zich de preek door helderheid van gedachtegang en duidelijkheid van uitdrukking. Calvijn is in dit opzicht voor alle predikers een model.⁶ Het taalkleed zij zo doorzichtig, dat de hoorder zonder veel moeite begrijpt, wat de prediker bedoelt. De Heilige Schrift is vol mysteriën. De inhoud des geloofs is enkel mysterie. Al kan de eenvoudige evenmin als de geleerde christen de verborgenheden des Evangelies begrijpen, hij kan ze wel kennen. Dit kennen wordt bevorderd door een heldere voorstellingswijze. Dat een enkele prediker soms in zijn voorstellingswijze duister is en de hoorder niet weet wat hij bedoelt, ligt in de meeste gevallen hieraan, dat hij zich niet genoeg heeft voorbereid en zijn stof niet voldoende beheerst. Wie zich aan zijn onderwerp heeft gegeven, ziet zijn moeite hierin beloond, dat het onderwerp zich geeft aan hem. Hij kan het indenken en doordenken, en wat hij zelf met zijn geest heeft bemachtigd in zulk een vorm weergeven, dat de eenvoudigen, ja zelfs de kinderen verstaan, wat de dienaar van het Woord zegt. Alles, ook de vorm van de prediking, is er ter wille van de gemeente.

De apperceptie van het verkondigde Woord van God wordt ook bemoeilijkt door lange zinnen, met vele en grote tussenzinnen, die soms door tussenwerpsels of beperkende opmerkingen in hun gang worden gestoord. Het is voor de eenvoudige nog wel mogelijk een lange zin te lezen; immers hij kan dezen tweemaal, desnoods drie of viermaal overlezen, voor hij hem verstaat. Maar bij het gesproken woord is dit niet mogelijk. Herhaling van lange zinnen is niet gewenst. De preek wordt door zodanige repetitie mat en de loop van de gedachten wordt onderbroken. Daarom zij de prediker uit psychologisch motief aanbevolen, de zinnen kort te maken en zo weinig mogelijk tussenzinnen te gebruiken.

Aan de eis, dat de stijl rekening moet houden met het peil van kennis, waarop de gemeente des Heeren staat, wordt niet voldaan, wanneer de prediker telkens zich bedient van woorden en uitdrukkingen, die bij sommige vromen geliefd zijn en in hun religieuze omgangstaal schering en inslag zijn. Een enkele maal moge het reël gebruik van dergelijke termen te verdedigen zijn, in het algemeen is dit af te keuren, omdat de prediker de schijn geeft te willen preken naar de

⁵ A. Veldhuizen. Tekst en Uitleg. op 1 Kor. 2 : 4

⁶ P. Biesterveld. Calvijn als bed. des Woords. pag. 74.

smaak van een zekere groep zijner gemeenteleden. Anekdoten en spannende verhaaltjes heeft de dienaar van het Woord evenmin nodig. Deze mogen wellicht passen bij motto-prediking, de bediening van het Woord kan verguldsel en oplegsel missen.

Ten derde moeten taal en stijl niet buiten het kader vallen van de eredienst, waarin de gemeente samenkomt om haar God te ontmoeten. Bij de bediening van Gods heilig Woord in de vergadering van de heilige gemeente worde in het taalgebruik al het lage en vulgaire gemedend. Te gemeenzame uitdrukkingen passen niet in deze hoge vergadering. Alltagston und Alltags, etwa Zeitungsausdrucke, ziehen gleich auf eine Ebene hinab, die dem ganzen Sinn van de Predigt nicht entspricht.

Geen prediker late door de zucht om populair te zijn zich verleiden tot het gebruik van platte woorden, ruwe en ongemanierde uitdrukkingen. Dergelijke uitingen van een onbeschaafde geest hebben met de ware populariteit niets te maken. Zelfs zal de prediker, die in dit opzicht buiten de schreef gaat, minder populair worden dan hij zelf verwacht, omdat de eenvoudigen, over wier ziel de schaaft van de Heilige Geest ging, zich aan deze platheden stoten en vulgaire taal, al kunnen ze het niet beredeneren, aanvoelen als niet passend bij de verkondiging des Woords.

Eindelijk wordt gevraagd dat taal en stijl in overeenstemming zijn met de schoonheidseis. Deze geldt voor heel de eredienst, maar in het bijzonder voor de dienst des Woords. Daarom spreke de prediker de landstaal in haar zuiveren vorm en vermijde provincialismen.

Eveneens worden geweerd archaïsmen, zowel in woordkeus als in zinsbouw. Men gebruike geen woorden, die in het oude Nederlands gangbaar waren, maar tegenwoordig in het gewone spraakgebruik onbekend. Vooral zij gewaarschuwd tegen het veelvuldig gebruik van de stomme *e*. Het is, behalve belachelijk, ook onesthetisch, wanneer ge een predikant van nog geen dertig jaar op ultra plechtige toon hoort spreken over „de lampe des Woords” of over „der diakenen zorge”.

Evenmin mag de bediening van het Woord ontsierd worden door neologismen, vers gebakken woorden, die, aan nieuwere dichters of prozaschrijvers ontleend, in de allernieuwste literatuur misschien geen kwaad figuur maken, maar voor de kansel, behalve om hun onverstaanbaarheid, uit esthetisch gezichtspunt niet geschikt zijn. Het schijnt, dat sommige jonge predikanten in de zeventiende eeuw hier te lande er van hielden met neologismen te pronken. Tenminste Voetius heft waarschuwend de vinger op: *ex recentioribus poëtis, qui aliquando vocibus inusitatis, et quasi technologicis ac metaphysicis, óvo, uaronocov'vres, torva mimalloneis bombis cornua implere videntur, nolim candidatos nostros stylum suum formare.*⁷ Niet minder dan het neologisme is het cliché te veroordelen. Tegen stereotype uitdrukkingen moet de prediker voortdurend strijden. De preekstijl zij frisch en levendig. *Monotony is the death of beauty.*⁸

Ook het onaccuraat en slordig citeren van plaatsen uit de Heilige Schrift, de liturgische formulieren of de formulieren van enigheid is in strijd met hetgeen de esthetica eist. De esthetica mag echter niet in die mate tot heerschappij komen, dat iedere preek een stuk van literaire waarde zou moeten zijn.

Ten eerste is het onmogelijk aan die eis te voldoen, omdat slechts weinigen literair begaafd zijn en schoon proza kunnen geven. Zelfs zij, wier aanleg in deze richting ligt, zullen niet iedere week een literair hoogstaande preek kunnen maken. Ook vloeit uit het principe niet voort, dat elke preek een literair kunstwerk moet zijn. Bij de auteurs van de Heilige Schrift is in taal en stijl groot verschil. Niet alle proza in de Heilige Schrift is even fijn en niet alle poëzie staat even

⁷ Voetius, Pol, Eccl. I pag. 617

⁸ Reu, 1.c. pag. 185.

hoog. Uit een oogpunt van doelmatigheid is het ook niet aanbevelenswaardig in elke preek het literaire schoon tot zijn hoogste volkomenheid op te voeren. Er bestaat dan gevaar, dat de gemeente meer bekoord wordt door de esthetische vorm dan gesticht door de religieuze inhoud. Stichting, niet esthetische genieting, is het doel van de bediening van het Woord. De gemeente moet wassen in het geloof. Nooit mag het esthetische domineren en de inhoud van de prediking in de schaduw stellen. Ideaal blijft, *de gouden appelen aan te bieden op zilveren gebeeldde schalen*. Indien echter de schalen zó groot' en zó mooi worden, dat de gemeente daarop in plaats van op de gouden appelen haar aandacht richt, zou de vraag te overwegen zijn, of het niet beter ware de appelen op houten schalen aan te bieden.⁹

Niet iedere preek mag in hetzelfde stijlgenre gehouden worden, en in één preek kan de stijlsoort afwisselen. De oude retoren hebben in de leer van de elocutio de oratorische stijl in drie soorten onderscheiden. Cicero (in hoofdzaak stemt Quintilianus met hem overeen) onderscheidt drie genera:

- 1 het genus *submissum* vel *subtile*, de eenvoudige stijl;
- 2 het genus *medium* of *mediocre*, de gemengde stijl;
- 3 het genus *sublime* of *grande*, de verheven stijl.

Cicero brengt deze drie stijlsoorten in verband met het drieërlei doel van de rede, *probare*, *delectare*, *flectere*. *Quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi: subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo.*

Augustinus en Hyperius hebben deze stijlsoorten in hoofdzaak overgenomen en ze toegepast op de drie soorten van stoffen in verband met het drieërlei doel van de bediening van het Woord. Men kan grif toegeven, dat hierin een element van waarheid ligt en voor de didactische stoffen past de eenvoudige, voor de empoëtische de gemengde en voor de protreptische de verheven stijl. De prediker boude in het oog, dat een didactische stof zulk een is, waarin naast de twee andere elementen, het didactische element overweegt, en de stijl dus voornamelijk van de eenvoudige soort zal wezen, hoewel hierin voorbeelden van de andere stijlsoorten niet zullen gemist worden. Men kan hier geen regels stellen, die onder alle omstandigheden opgaan. In sommige historische stoffen, die overwegend didactisch van aard zijn, b.v. Gen. 15 : 7-21, kan de verheven stijl niet gemist worden.

In een goede preek over dezen tekst zal de stijl zelfs hier en daar dramatisch moeten zijn. Wel is het over het algemeen aanbevelenswaardig in eenvoudigen stijl te beginnen en het slot in meer verheven stijl te concipiëren. Wie in de inleiding verheven is, midden in de preek bergaf gaat, en aan het slot in het dal is aangekomen, zal de hoorder niet blijvend boeien. De climax ontbreekt.

⁹ „Ook voor een verfijnd gehemelte is een snede goed doorbakken brood op de duur gezonder dan overmaat van taart of pastei.” Van Oosterzee. 1.c. I pag. 286.

DE VOORDRACHT

De voordracht is een voornaam stuk van de bediening van het Woord. Toch moet haar betekenis niet overschat worden. Het bekende „primum est pronuntiatio, secundum est pronuntiatio, tertium est pronuntiatio” is overdreven. De stof is en blijft numero één. Zal echter de materie van de preek in de middellijke weg de psyche van de hoorders binnendringen en het docere, delectare, flectere bereikt worden, dan moet de voordracht goed zijn. Een op zichzelf genomen arme rede kan bij uitstekende voordracht indruk maken, terwijl een inhoudrijke preek niet met de belangstelling, welke zij waard is, wordt aangehoord, wanneer ze op gebrekkige wijze wordt voorgedragen. Om de heerlijkheid van het Woord van God te doen uitkomen en het doel van de bediening van het Woord te bereiken, is het de roeping van de prediker zich in die mate te oefenen, dat hij van het hem met betrekking tot de voordracht geschonken talent maakt, wat er van te maken is.

Allereerst behoort tot een goede voordracht dat de preek gesproken en niet gelezen wordt.¹⁰ Lezen van de preek behoort niet bij de aard van de evangelieverkondiging, die is een uitroepen van het woord door de heraut, kerusein, die is een broederlijke toespraak, homilia. Het lezen is niet in overeenstemming met het karakter van de bediening van het Woord.

Calvijn zegt in een brief van 22 oktober 1548 aan Lord Somerset, dat van een goede en geschikte dienaar van het Woord verwacht mag worden, dat hij op levendige wijze het Woord verkondigt en niet zijn preek voorleest.¹¹ Een preek is geen lezing. It is an address; not an essay.¹²

De beste methode is deze, dat de prediker de inhoud van zijn geschreven preek in het geheugen opneemt. de jongen prediker kost het aanvankelijk tamelijk veel inspanning de preek te memoriseren, maar wie daarin enige oefening verkrijgt, neemt binnen weinige uren de preek in zijn geheugen op. Immers de stof is hem niet vreemd, hij heeft de tekst geëxegeseerd, over de stof dagen lang nagedacht, een schets gemaakt en de preek uitgeschreven; nu gaat het memoriseren haast van zelf. Natuurlijk is er enige training nodig, maar wie er zich aan went, verwondert er zich over, dat het memoriseren zo vlot gaat. Ieder memoriseert op zijn eigen manier. De een heeft meer een zaak, de ander meer een woordgeheugen. Locaal en judicieus geheugen gaan soms samen. Gewaarschuwd moet worden tegen het letterlijk van buiten leren van de preek. Men loopt dan gevaar de preek op te zeggen, gelijk sommige catechisanten het antwoord van de catechismus opdreunen. Nooit mag de voordracht doen denken aan het neerkletteren van de regen of het aflopen van een wekker. Opzeggen is geen spreken, evenmin als lezen spreken is.

Evenmin als het declameren spreken is. De declamator leert zijn stuk van buiten en draagt dit naar de regelen van retorica en esthetica voor. De declamator kan voordragen een stuk door hemzelf of door een ander opgesteld, maar altijd is er een afstand tussen hem en het stuk. Hij draagt slechts voor, maar spreekt niet. Hij brengt een boodschap over; maar het is onverschillig

¹⁰ Kuyper heeft er eveneens op gewezen, dat uit de aard van de evangelieverkondiging voortvloeit, dat de preek een toespraak is.

De gewoonte bij sommigen om de preek te lezen is volgens Ypey hier te lande eerst in het einde van de achttiende eeuw opgekomen. A. Ypey. *Gesch. van de Chr. Kerk in de achttiende eeuw*. Utrecht. 1807. pag. 691.

¹¹ Calvijn. *Opera Omnia*. Ed. Baum, Cunitz. Reuss XIII. pag. 71.

¹² Kuyper. *Onze Eredienst*. pag. ago. Zie ook J. D. Burreli. I.c. pag. 11.

wat hij zelf over de inhoud denkt. De declamator is geen prediker, die uit de diepste overtuiging zijner ziel spreekt, maar een acteur, die naar believen lachen en huilen, vleien en schelden kan. Nu moet de prediker wat er van de acteur in hem schuilt, in de bediening van het Woord onderdrukken. Hij mag nooit een ander zijn dan zichzelf. Hij moet waar zijn in de hoogsten zin. van de Schauspieler soli immer ein anderer sein und sick selber verleugnen. van de Pfarrer soli immer er selber sein.¹³

„Wanneer ik hier nu zeg, dat ik de prediking in zekere mate „b 1 a n k” wens, dan bedoel ik daarmee niet, dat ze zielloos of toonloos zal zijn, maar dat ze in een reine sfeer zweeft, waar alle effectbejag is buitengesloten en geen dissonante klanken en accenten de stemming komen verbreken. Zo komt het mij voor, dat het „toneelspelen met de stem”, het stemtyperen dus van figuren uit de Heilige Schrift, van weinig smaak getuigt bij het prediken”.¹⁴

De beste methode is de hoofdinhoud van de preek te memoriseren en het in het geheugen opgenomene vrij te reproduceren. De volgorde van de gedachten zal dan overeenkomen met die van de geschreven preek, en in de uitdrukking van de gedachten zal veel zijn, dat overeenstemt met het geschrevene. Een pikante uitdrukking, een mooie wending wordt letterlijk gereproduceerd, maar in het algemeen genomen is de reproductie van de gememoriseerde preekinhoud vrij en behoudt de voordracht geheel het karakter van toespraak.

Door het toespreken van de hoorders komt er contact tussen de dienaar van het Woord en de gemeente tot stand. Bij lezen en declameren kan er uit de aard van de zaak weinig contact zijn. De lezer of declamator schuift zich tussen de auteur en het auditorium in. Voor zover nog contact aanwezig mag zijn, is het bij het declameren toch van ander karakter. Wie zelf bezielde spreekt voor een hem geestelijk verwant gehoor, heeft in de regel spoedig contact en voelt dat hij contact heeft. De psychologie des foules leert, dat hoe dichter de schare op elkaar zit, hoe meer de individuen dezelfde interessen hebben en de spreker in hun noden inleeft, des te spoediger het contact ontstaat. Zonder dat contact, zonder dit gemeenschappelijk zich richten op een onderwerp en ademen in dezelfde geestelijke sfeer, is het voor de spreker heel moeilijk met bezieling een thema te behandelen. Is er contact, geestelijke binding tussen prediker en gemeente, dan wordt het spreken en het horen gemakkelijk gemaakt. Van dit psychisch contact wil de Heilige Geest zich bedienen, om het Woord ingang te doen vinden in de harten.

Het is overdreven de prediker tot eis te stellen, gelijk Krauss en Sachsse¹⁵ doen, dat hij geen letter schrift op de kansel voor zich zal leggen. De predikant brenge in de eerste jaren van zijn bediening, en ook later, wanneer hij niet op zijn geheugen vertrouwen kan, de geschreven preek mee naar de kansel en schame zich niet de bladzijden om te slaan. Hij kan, zodra het geheugen hem in de steek laat, het oog in het preekboekje slaan. De meesten kunnen na enkele jaren van training de geschreven preek thuis laten.

Deze methode zal aan sommige predikers voorkomen zeer moeilijk te zijn. Het tegendeel is waar. Lezen is gemakkelijker; het vraagt minder tijd van voorbereiding. Maar om het gemak mag het de dienaar niet te doen zijn. Het doel van de preek wordt beter bereikt door spreken dan door lezen. Wie zich in de vrije reproductie van de geschreven preek oefent, ervaart, dat deze methode niet zo moeilijk is, als oppervlakkig schijnt. Daarbij komt, dat het geestelijk genot van de bediening wordt verhoogd. In het begin zal het hart van de prediker kloppen van vrees, maar iemand heeft terecht opgemerkt, dat hier waar is : qui ascendit cum horrore, descendit cum honore.¹⁶

Wat is er op de preekstoel al een valse vrees door de Heere beschaamd! Menige prediker weet ook in dit opzicht te gewagen van verhoring des gebeds. Welk een zegen is er genoten in de

¹³ Schleiermacher. Prakt. Theol. pag. 316.

¹⁴ Albert Vogel. I.c. pag. 99.

¹⁵ Krauss. I.c. pag. 637. Sachsse. Homiletik. pag. 176.

¹⁶ J. J. Breitingen aangeh. bij Achelis. I.c. II. pag. 270.

broederlijke toespraak tot de gemeente des Heeren. Is er contact, dan loopt alles vlot en gaat de preek als vanzelf. Dan wordt de dienaar van het Woord in hoge zin welsprekend. Van iedere dienaar mag gevraagd, dat hij in elke preek welsprekend zal zijn. Niet ieder bezit die gave in even grote mate en niet in iedere preek komt de welsprekendheid op gelijke wijze tot haar recht. Maar welsprekend moet de prediker zijn. Welsprekend is ieder, wie het hart tot spreken dringt. De eenvoudige, die trilt van verontwaardiging, omdat de ere Gods wordt aangerand, is welsprekend, wanneer hij aan die verontwaardiging in woorden uiting geeft, ook al zondigt hij tegen taalregels en spreekt hij dialect. Wanneer de dienaar van het Woord brandt van liefde tot God en zijn Woord en tot zijn gemeente, zal er bezieling zijn en is hij op eigen wijze welsprekend. Dan geldt ook van hem, dat de woorden, die hij spreekt, geest en leven zijn.

Het is niet overbodig er opmerkzaam op te maken, dat de bezielde en welsprekende prediker zijn affecten volkomen moet beheersen. Vonken van heiligen toorn mogen uit zijn woorden spatten; zieden, koken van toorn mag hij niet. De droefheid, die in zijn toon resoneert, mag hem niet overheersen, zodat hij in snikken uitbarst. De prediker moet over zijn affecten heer en meester blijven ter wille van zichzelf. Door overmatige ontlading van de affecten, treedt verslapping bij de andere zielsfuncties in, de geheugenkracht verzwakt, het verstand verliest zijn scherppte.

Voorts wordt door al te grote emotionele bewogenheid van de dienaar van het Woord de opmerkzaamheid van de gemeente afgebogen van het Woord en gericht op de prediker, die aller aandacht trekt. Omdat het Woord van God het object van de opmerkzaamheid van de gemeente moet zijn, zorg de prediker er voor, dat hij nooit in het blikpunt, zelfs niet in het blikveld komt te staan.

Eindelijk is sterke gemoedsbeweging bij de prediker af te keuren, omdat de emoties licht worden overgeënt en deze dikwijls niet te bedwingen ontroering bij de hoorders veroorzaken. Het opwekken van sterke emoties in een grote vergadering kan zelfs gevaarlijk worden. Een mensenmassa is zeer vatbaar voor suggestie en psychische infectie.¹⁷

Een ongeorganiseerde groep op straat is betrekkelijk gemakkelijk in een paniekstemming te brengen. In nog sterkere mate geldt dit van een menigte, die zich geestelijk één voelt en zich, dicht op elkaar gepakt in een kerkgebouw, rondom één spreker schaart. Lichamelijke separatie leidt tot geestelijke isolatie, maar lichamelijke aanraking voert licht tot psychische infectie.¹⁸

Reeds het zingen van een lied in de aanvangsliturgie breekt de isolatie. Wanneer een welsprekend prediker de affecten op hevige wijze in actie brengt en de mensen in de kerk lijf aan lijf zitten, kan de gehele schare zichtbaar ontroeren en zullen velen in tranen uitbarsten. Emotionele naturen zijn zeer vatbaar voor massale psychische infectie; de één steekt de ander aan. Maar deze beweging des gemoeds is niet te beschouwen als een zegen, in de bediening van het Woord genoten. Is het contact verbroken, dan vervliegt de aandoening. Velen die op revivalmeetings onder emotionele pressie tot „bekering” kwamen, vervielen spoedig weer tot een zondig leven. In de schouwburg schreien de mensen soms tranen met tuiten; zijn ze echter weer geïsoleerd en is de emotie voorbij, dat is er van ethische vrucht meestal geen spoor te ontdekken. De collectieve psychologie waarschuwt dus de prediker, dat hij in de voordracht tegen al te krachtige zelfontroering zal waken. Rustige voordracht zonder sterke emotie is het meest aanbevelenswaardig.

Bij de voordracht is de stem een factor van groot gewicht. Zij is een rijke gave Gods. Geen muziekinstrument is zo fijn besnaard, zo rijk aan nuancering als de menselijke stem. Met de stem kan men fluisteren en bulderen, de stem kan snijdend scherp en fel koud zijn als een

¹⁷ G. le Bon. *Psychologie des foules*. Paris. 1916; H. L. A. Visser. *De psyche van de menigte*. Haarlem. 1911. en de daar aangehaalde literatuur. Id. *De collectieve psyche in recht en staat*. Haarlem. 1916.

¹⁸ S. Gardner. *Psychology and Preaching*. New-York. 1919. pag. 248

sterke noordooster, zij kan week en zacht zijn als de zoele, zwoele zuidenwind. Gemoedsaandoeningen van de meest verschillende soort, als vreugde, droefheid, ontzetting, schrik, angst, verwondering, vinden weerklank in de stem. Er is onder de dienaren van het Woord groot onderscheid in begaafdheid. Ieder heeft zijn eigen stem en moet met zijn stem binnen bepaalde grenzen blijven. De man met veel koper in de stem zal haar nooit kunnen omvormen tot een met zilveren klank; een harde stem is niet week te maken. Door doelmatige oefening is ieder prediker in staat zijn orgaan in de rijkste nuanciering te gebruiken. Het aantal modulaties van de menselijke stem is schier onbegrensd.

De dienaar van het Woord laat de tonen, die de Heilige Geest aan de snaren van zijn ziel ontlokt, weerklinken in zijn stem. Hij onderwijst op een andere toon dan hij bestraft, hij troost op een andere toon dan hij waarschuwt. Ook de Heilige Schrift wijst daarop in Gal. 4: 20. Paulus wilde dat hij tegenwoordig was bij de Efeziërs en zijn stem mocht veranderen. Dan zou hij, wat bij schrijven niet gaat, in de toon van zijn stem uitdrukking geven aan hetgeen in zijn gemoed leefde. „Dan zou hij met hen spreken. En dan zou hij zijn stem wel van klank willen doen veranderen, om hen toch maar te bidden, te bezweren, lieflijk en streng, luid en zacht, en op allerlei wijs hen toe te spreken, om hen ter behoudenis te voeren, van de dwaalweg terug. Hij zou hun het hart als doen smelten door zijn woord, of hij zou hen doen sidderen door de kracht van zijn geluid”.¹⁹

Zo moet ieder dienaar van het Woord zijn stem bewerken, om haar in de dienst van Koning Jezus en Zijn gemeente te stellen. Dit cultiveren van de stem is niet identisch met het opvoeren van het geluidvolume. Jonge predikers moeten niet te fors spreken om de tere stem niet te forceren. Wie zich in zijn jeugd overschreeuwt en de stembanden beschadigt, houdt in de regel een zwakke stem. Om verstaan te worden in een groot kerkgebouw met niet al te slechte akoestiek, is gearticuleerd spreken een beter middel dan een stemgeluid, dat op schreeuwen gelijkt. Ook zorg de prediker er voor, dat de stem door overmatig roken haar ongebroken en lieflijke klank niet verliest.

De prediker spreke natuurlijk, d.i. overeenkomstig zijn aanleg, naar zijn individualiteit. In onze stem komt tot uitdrukking het karakter, het eigenaardige, het zich van anderen onderscheidende onzer persoonlijkheid. Die van nature gegeven stem moeten we gebruiken. Ook in dit opzicht geldt: *verzuim niet de gave, die in u is*, I Tim. 4.: 14. Het is moeilijk voor hen, die in het publiek spreken, zichzelf te zijn. Het is een kunst voor ieder, die gedurig in een grote ruimte het woord moet voeren, natuurlijk te blijven. Toch is dit eis.

Vooraf verlamme de prediker de zenuw van zijn kracht niet door een beroemd orator in toon en stembuiging na te doen. Het is voor aanstaande dienaren van het Woord en zelfs voor reeds geoefende predikers aanbevelenswaardig mannen te horen, die in „kanselwelsprekendheid” boven het middelmatige uitgaan. *Pronuntiatio et actio grata, flexamina, pathetica, non tam ex scriptis rhetorum, quam viva voce monitorum, et exemplo pie eruditorum ac disertorum concionatorum discitur*, zegt Voetius.²⁰

Men kan leren, op welke wijze de dienaar van het Woord het hem toevertrouwd donum moet aanwenden. Laat de prediker echter nooit trachten een ander, al is deze een nog zo voortreffelijk concionator, na te doen. Hij wordt een imitator, misschien een caricatuur, en miskent de karakteristieke gave, hem door God geschonken.

De prediker spreke *beschaafd*. Reeds ten opzichte van de inhoud geldt, b.v. bij behandeling van seksuele vragen, dat alles wat in beschaafd christelijk gezelschap gezegd kan worden, op de kansel mag komen. Ook in kleding, houding en dictie beware de prediker het decorum en tone een man van christelijke beschaving te zijn. De woorden en lettergrepen, de consonanten

¹⁹ S. Greydanus. Korte verklaring van de Heilige Schrift. Galaten. Kampen. 1922. pag. 106.

²⁰ S. Voetius. Pol. Ecc. I 617.

en vocalen worden op de kansel zó uitgesproken, als bij de beschaafde uitspraak van de landstaal hoort. Tot de beschaafde uitspraak is ook te rekenen het gearticuleerd spreken, zodat de medeklinkers niet minder dan de vocalen tot hun recht komen, geen lettergrepen, ook al zijn ze toonloos, worden ingeslikt, of gehele woorden binnen „de omheining van de tanden” blijven. Het is geen uiting van een beschaafden geest met opzet mooi te willen spreken, zodat de uitspraak iets „gewilds” en geaffecteerds krijgt. De pose is een armelijke aanstellerij, waaraan vooral een dienaar des Evangelies zich niet mag schuldig maken.

De prediker spreke op *goede toon*. Gewoonlijk wordt onderscheiden: de hoge, de lage, de middelsoort toon. Het grootste gedeelte van de preek wordt in de middeltoon uitgesproken. Bij ernstige passages of gedeelten, waarop bijzondere nadruk valt, zal de stem dalen; bij verheven passages of gedeelten, die met vuur uitgesproken worden, is de stem hoger. Het is aan te bevelen niet telkens van toon te verwisselen, daar de voordracht dan haar regelmatig karakter verliest. Te waarschuwen is tegen het voortdurend te hoog spreken, omdat het de hoorder vermoeit; tegen het voortdurend te laag spreken, omdat hem dit irriteert; en tegen het monotoon spreken, omdat dit de kerkslaap bevordert.

Berucht is de onnatuurlijke toon, die als „preektoon” bekend staat. Sommige predikanten hebben zich aangewend deze toon alleen op de kansel te gebruiken, maar enkelen kunnen zich in het dagelijks leven er niet aan ontworstelen, zelfs niet op een bruiloft. Er is grote variëteit in de toonmisvormingen. Er is een schreeuwtoneel, een galmtoneel (vooral in grote kerkgebouwen zeer hinderlijk), een kraaitoneel, een huiltoneel, een zuchtoneel, een zangtoneel (de een zingt in tertsen, de ander in kwinten), een druktoneel. Enkelen laten aan het eind van een zin de toon omhoog gaan, in plaats van dien, natuurlijkerwijze; te doen dalen. De beste middelen om de preektoon te bestrijden zijn de nauwlettende beoordeling van een terzake kundige vriend, niets sparende zelfkritiek, maar vooral het van de proponentstijd af er zich aan gewennen de gemeente toe te spreken en de preek niet te lezen. Bij velen is de preektoon ontstaan door gestage onvoldoende voorbereiding voor de bediening van het Woord.

De prediker spreke in *het juiste tempo*. Niet te snel, want dan kost het de eenvoudigen hoorder te grote inspanning de preek te volgen; niet te langzaam, want anders dwalen de gedachten af en denken de meeste hoorders onderwijl aan wat anders. Een regel van een bepaald aantal woorden per minuut is niet te stellen. Wel is aan te raden het tempo in het begin van de preek iets langzamer en aan het slot iets vlugger te nemen.

De voordracht geschiede met goede *gesticulatie*. De gesticulatie dient om de gedachte aanschouwelijk voor te stellen, het gezegde te bekrachtigen, of het gesprokene aan te vullen, daar het voorkomen kan, dat dingen moeilijk gezegd, maar met een kleine gesticulatie aangeduid kunnen worden.

De vraag of de prediker in de bediening van het Woord gesticuleren mag, moet in bevestigenden zin beantwoord worden. Uit esthetisch oogpunt is het gewenst, dat de prediker niet als een standbeeld op de kansel staat, maar zo nu en dan het woord van een doeltreffend gebaar laat vergezeld gaan. Hij mag van alle geoorloofde middelen, die de oratorie aan de hand doet, gebruik maken, om onder de zegen des Heeren zijn prediking ingang te doen vinden. De genade doodt het natuurlijke niet, maar geneest en verheft het. Een preek, die de dienaar zelf bezielt en op bezielende wijze wordt voorgedragen, is haast niet denkbaar zonder enige gesticulatie. Vanzelf speelt het temperament een grote rol.

Een sanguinicus of cholericus is in de gesticulatie levendiger dan een flegmaticus, maar ook de laatste zal, wanneer zijn ganse ziel in actie is, de begeleidende lichaamsbewegingen niet geheel kunnen onderdrukken. Ook van de Heere Jezus lezen wij, dat Hij gesticuleerde; met het oog, Lukas 6 : 20; met de hand, Matth. 12 : 49, Lukas 24:50. De gesticulatie moet natuurlijke en

onwillekeurige uiting zijn van de persoonlijkheid. Niet opzettelijk en berekend op effect. De prediker is geen toneelspeler. Oefening in gesticuleren voor de spiegel is afkeurenswaardig. De gestes moeten niet gemaakt, maar geboren worden uit de beschaafde Christelijke persoonlijkheid. Wie een man van goede vormen is in het maatschappelijk leven, zal dit ook zijn op de kansel. Hij voelt intuïtief, wat behoort, en wat niet mag. Het is ondoelmatig vaste regels te stellen, want ieder gesticuleert op eigen manier. Toch is het niet goed te keuren, wanneer de predikant stijf en strak op de kansel staat als een pilaar, beweeglijk is als een harlekijn, in de handen klapt als iemand die applaudisseert, op de Bijbel beukt als een smid op het aanbeeld of met beide armen op de Bijbel gaat liggen als een die rusten gaat.

Niet passend zijn de gestes van de predikant, die voortdurend de schouders op en neer trekt, de vuisten balt of met de voeten stamp, die de armen als molenwieken laat draaien of zijn handen in de zakken houdt, soms tot grote vuistbulten samengeknepen, die alle mogelijke evoluties met zijn zakdoek uitvoert.

Het is niet goed zijn oog te laten dwalen door de ruimte van het kerkgebouw of een bepaald punt te fixeren of het oog onafgebroken op zijn handschrift te richten. De prediker moet zijn hoorders aanzien en in zijn oog moet iets te lezen zijn van de stemming van zijn ziel. Hij moet niet iedere gedachte door een begeleidend gebaar willen verduidelijken; een preek is geen pantomime. In één woord, in heel de gesticulatie moet de prediker het decorum bewaren van de geheiligde Christelijke persoonlijkheid.

Al deze dingen zijn weliswaar van ondergeschikte betekenis, maar toch niet geheel zonder waarde. Ook het esthetische is in de bediening van het Woord van belang. De relatieve waarde van de vormen is ook een waarde. Er zijn dingen die passen en die niet passen. De heilige apostel Paulus beroept zich in zijn argumentatie soms op hetgeen behoort en niet behoort, al of niet betamelijk is, 1 Kor. 11 : 13.